

Od koexistence ke kooperaci

V současném světě působí jak faktory, které jej stále více spojují, tak faktory, které jej rozdělují. K prvním patří zejména rozvoj techniky (včetně masových komunikačních prostředků), stoupající dělba práce a neustálý růst obyvatelstva. K druhým patří zejména faktory politické a ideologické.

Moderní člověk má zájem nejen na zachování míru, ale také na neustálém zvyšování svého životního (ekonomického a kulturního) standardu. Usiluje nejen o dosažení jistoty (osobní, politické, ekonomické, psychické a fyzické), ale také o možnost rozvíjet a uplatňovat svou osobnost.

Je proto pochopitelné, že řada institucí usiluje o mezinárodní porozumění, o překonání předsudků a nedůvěry, o odstranění třecích ploch a možností konfliktů, o dosažení spolupráce. Patří k nim například Internationaler Arbeitskreis Sonnenberg v NSR a Europahaus Wien v Rakousku. Jejich prostředkem jsou hlavně mezinárodní zasedání, která umožňují vzájemné poznání a otevřenou diskusi mezi jedinci bez ohledu na jejich národnost, státní příslušnost, politické přesvědčení, náboženství, povolání a sociální původ.

V této zprávě se budeme zabývat Europahaus Wien (dále jen EHW) a třetím mezinárodním studijním zasedáním, které uspořádal EHW ve spolupráci se socialistickým vzdělávacím spolkem (Sozialistische Bildungsgemeinschaft e. V.) v Bochumu v NSR pod názvem „Od koexistence ke kooperaci“ ve Vídni v době od 18.—25. května 1968.

EHW je institutem pro vzdělávání dospělých a existuje od r. 1961. K jeho úkolům patří zprostředkování kontaktů mezi Východem a Západem a studium problémů a nebezpečí, které pro dnešní lidstvo vznikají

1. z rychlého vývoje vědy, techniky a hospodářství;
2. ze změn v pojmech a institucích, způsobených tímto rychlým vývojem vědy, techniky a hospodářství;
3. ze strukturální přeměny moderní průmyslové společnosti;
4. ze stále většího množství volného času a
5. ze stále více rozšířené spotřebitelské mentality.

V letech 1961—1967 uspořádal EHW celkem 286 zasedání, kterých se zúčastnilo 13 611 osob z 13 evropských i mimoevropských států.

EHW má rovněž mezinárodní internát, který sleduje podobné cíle jako vzdělávací institut, tj. umožnit kontakty mezi lidmi,

odstranit historické, etnické a společenské zábrany a předsudky a tím dosáhnout vzájemného porozumění a úcty. Tímto internátem prošlo v letech 1962—1967 celkem 1 143 osob.

Výše zmíněného zasedání se zúčastnilo více než šedesát vědců, pedagogů, politiků, úředníků a studentů z NSR, Rakouska, ČSSR, Maďarska, Holandska, Jugoslávie a Švýcarska. Mezi československými účastníky byl například ministr školství V. Kadlec, J. L. Fischer, Z. Jičínský z pražské právnické fakulty a V. Pavlát z pražské VŠE.

Na pořadu zasedání byly přednášky o vývoji politických idejí na Východě a Západě (V. Horský z ČSAV Praha a H. Schneider z Hannoveru), o demokracii jako politické ideji (J. L. Fischer), o cílech sociální a hospodářské politiky na Východě a Západě (J. Bognár z Budapešti a E. März z Vídně), o plánovacích technikách na Východě a Západě a jejich úlohách při sbližování struktur (V. Kadlec a J. D. Pronk z Rotterdamu), a konečně o formách hospodářské spolupráce mezi Východem a Západem (R. Brandt z Bonnu).

Zasedání tedy uvažovalo v kategoriích „Východ“ a „Západ“, nezdůrazňovalo však a nehledalo rozdíly a třecí plochy, právě tak jako pouze nekonstatovalo existenci koexistence. Hledalo naopak to, co obě sféry přibližuje a spojuje; potvrdilo potřebu a nutnost přechodu od koexistence ke kooperaci; uvažovalo o konkrétních prostředcích a metodách vedoucích k zmenšení a překonání rozporů a rozdílů, a k dosažení a zajištění mezinárodní spolupráce. Přitom si uvědomovalo, že „Východ“ a „Západ“ neznamenají dva jednoznačně odlišné, monolitické, autonomně se vyvíjející a neměnné celky. Znovu si ujasnilo, že integrace určitého společenského celku nevylučuje diferenciace jeho prvků, ale že naopak integrace musí vždy s určitou diferenciací počítat, přičemž tato diferenciace je nezbytnou podmínkou dalšího rozvoje.

Důraz na přechod od jednodimenzionální koexistence ke vícedimenzionální kooperaci byl provázen důrazem na přechod od bilateralismu k multilateralismu. Nezapomínalo se však, že kooperace může mít různé aspekty a že její realizování a zajištění vyžaduje určité předpoklady, mezi jiným psychologické, a samozřejmě též mírové plánování. Právě tak bylo jasno v tom, že realizování mezinárodní kooperace (i mezinárodní integrace) je nezbytně spojeno s otázkou suverenity jednotlivých zúčastněných států a že vyžaduje postupné sbližování na základě

jednotlivých, byť na začátku nepříliš rozsáhlých konkrétních případů kooperace.

Jinou skupinou problémů byl vztah mezi socialismem a demokracií. Zde vyzněla stanoviska jednoznačně v tom, že socialismus a demokracie jsou neoddělitelné. Nesmí se rovněž zapomínat, že západní kapitalismus i východní socialismus nejsou statické systémy a že jejich konkrétní podoba a vývoj závisí na konkrétních podmínkách v jednotlivých zemích. V této souvislosti byla připomenuta i otázka expertokracie, nebyla však podrobněji diskutována.

Západoněmecké účastníky zasedání zajímal náš současný demokratizační proces a naše nová ekonomická soustava. Jedním důvodem tohoto zájmu byla otázka možnosti dalšího rozvoje styků mezi NSR a naší republikou. Druhý důvod tohoto zájmu vyplýval z domácích západoněmeckých poměrů a ze socialistické orientace západoněmeckých účastníků, kteří se dívali kriticky na politické a ekonomické dění ve své vlasti.

Formální i neformální diskuse mezi účastníky zasedání ukázaly explicitně i implicitně na existenci určitých faktorů, které působí na průběh diskusí i na jejich výsledky. Tyto faktory působí nejen mezi jedinci z různých zemí, ale také mezi jedinci z téže země. Protože je není možno přehlížet a považovat za triviální (mají totiž, resp. mohou mít, závažné společenské následky), uvedeme alespoň některé z nich.

Prvním z těchto faktorů jsou „rozdílné jazyky“. Diskutéři sice používají stejná slova, ale přikládají jim často různý smysl a navíc nemají vždy jejich smysl ujasněn. Smysl jednotlivých slov se rovněž v diskusích mění. Tuto skutečnost si nemusí diskutéři vždy uvědomovat. Takovými slovy jsou například demokracie, socialismus, kapitalismus, integrace, moc, atd. K tomu pak ještě přistupuje, že se v diskusích nezdáka nerozlišují případy, kdy tato slova označují modely, a případy, kdy označují konkrétní (empirické) systémy.

Druhým z těchto faktorů je nedostatečné rozlišování mezi tím, co skutečně je (včetně toho, proč to je) a tím, co má být. Řečeno jinými slovy, diskutéři si vždy neuvědomují, že racionální, vědecký přístup ke skutečnosti není totožný s etickým hodnocením, představami, pocity a přáními.

Třetím z těchto faktorů je převaha společenské kritiky nad společenskými programy. Kritika je pochopitelně snadnější než tvorba programů a každý kritik nemusí nezbytně být tvůrcem programu. Program je však nezbytný pro každou záměrnou, plánovitou změnu a musí odpovědět na takové otázky, jako je například povaha zamýšleného cíle, povaha k jeho dosažení potřebných prostředků a metod, a způsob použití a rozdělení dosažených výsledků.

Čtvrtým z těchto faktorů je nedostatečné rozlišování mezi cíli na jedné straně a prostředky a metodami na straně druhé. V této souvislosti se nezbytně vynořuje řada problémů. Jde například o otázku strategických a taktických cílů; o přeměnu cíle v prostředek, ale též opačně (prostředek se může stát cílem); o vzájemný vztah mezi cílem a pro-

středky a metodami, a to zejména v tom smyslu, že prostředky a metody nejen musí odpovídat cíli (vést k jeho dosažení), ale nesmí také cíl rušit.

Pátým z těchto faktorů je nedostatek informovanosti, který má vždy disfunkční následky. Vede totiž k vytváření domněnek, dohadů, představ, předsudků apod., které se často navíc nevědomě zaměňují za skutečnost a stávají se skutečností.

Toto jsou některé faktory, které se podle našeho názoru projeví v diskuzích během zasedání. Ukazují na nutnost neustálého vědeckého zpracovávání společenských problémů a na nutnost rozsáhlého přenosu informací. Jedním z prostředků tohoto komunikačního procesu, který může být plodný pro všechny jeho účastníky, jsou právě podobná zasedání.

Řekli jsme, že třetí mezinárodní studijní zasedání v EHW se konalo pod názvem „Od koexistence ke kooperaci“. Jde o problematiku, která je živá ve všech společnostech a ve všech dobách a jejíž význam je v současné době aktuálnější než kdy jindy. Pro společenskovědní analýzu z toho vyplývá mimo jiné úloha studovat možné formy kontaktů a vztahů mezi sociálními systémy, jejich předpoklady a následky, jakož i jejich dynamiku.

V následujícím uvedeme několik základních modelů interakce mezi sociálními systémy. Tyto modely pravděpodobně nevyjadřují všechny možnosti. Vztahují se však jak na případy interakce mezi dvěma sociálními systémy, tak na případy interakce mezi více sociálními systémy.

Model 1. Sociální systémy jsou v přímém konfliktu, ať vojenském, diplomatickém, ekonomickém, ideologickém či jiném. Tento konflikt, i když se neprojevuje ve více nebo ve všech oblastech společenského života současně, má takový existenční význam pro dotyčné sociální systémy, že prakticky vylučuje jakoukoli kooperaci mezi nimi. Aby dosáhl určitého cíle, používá při přímém konfliktu každý ze zúčastněných sociálních systémů prostředky a metody, které zasahují do činností druhého systému (druhých systémů). Přímý konflikt může být více či méně regulován vzájemně uznávanými normami (např. mezinárodním válečným právem), může však probíhat i bez jakýchkoli pravidel. Rozděluje účastníky, může však za určitých podmínek vést k jiným formám interakce.

Model 2. Sociální systémy jsou navzájem uzavřeny a izolovány. Tato izolace může být vytvořena vědomě (záměrně), nebo vyvolána objektivními podmínkami (např. geografickou vzdáleností, spojenou s nedostatkem komunikačních prostředků). Případy vědomě vytvořené izolace představují „čistou“ koexistenci. Při vědomě vytvořené izolaci není ovšem naprosto vyloučeno vzájemné působení dotyčných sociálních systémů; tyto systémy na sebe navzájem působí jednak svou pouhou přítomností, jednak svým chováním, zaměřeným na jiné sociální systémy (vědomě vytvořená izolace například nevylučuje možnost nepřímého konfliktu nebo